

Руксандра ЛАМБРУ (*Университет в Букурещ, Румъния*)
Силвия МИХАЙЛЕСКУ (*ВТУ „Св. св. Кирил и Методий”, България*)

МЕСТОИМЕННО ИЗРАЗЯВАНЕ НА ВЕЖЛИВОСТ В РУМЪНСКИЯ ЕЗИК (В СЪПОСТАВКА С БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК)

PRONOMINAL EXPRESSION OF POLITENESS IN THE ROMANIAN LANGUAGE (IN COMPARISON WITH THE BULGARIAN LANGUAGE)

The article aims to highlight the specificity of the Romanian politeness/formal pronominal system compared to the Bulgarian one. In addition to the contrastive presentation of the two categories, the paper also explores the various possibilities of equivalence of the Romanian politeness pronouns into Bulgarian, given that the Bulgarian system is far from being as complex as the Romanian one. The present analysis can be helpful for the translation practice.

Keywords: pronoun of politeness, expression of politeness, Romanian language, Bulgarian language, contrastive analysis.

Вежливостта представлява социолингвистична категория, определяща отношението между учтивото социално поведение и неговото маркиране в лингвистичен план (вж. DSL 2005: 392). Съществуват големи различия между езиците от гледна точка на степените и видовете лингвистично маркиране на социалното поведение. В някои езици учтивото обръщение е маркирано чрез употреба на личното местоимение за второ лице множествено число, заедно или без едновременно присъствие на глагола-сказуемо в множествено число (френски, испански, български), други езици дори притежават собствени граматични системи за изразяване на вежливост (баски, корейски език)¹.

От социолингвистична гледна точка местоимението за вежливост представлява клас, който отбелязва разликите в манталитета на различни лингвистични общности; в сравнение с личното местоимение то граматикализира аспекти на дискурсивни и социални отношения между комуникантите (GLR I: 212).

Употребата на местоимението за вежливост, натоварена с екстралингвистичния аспект на *манталитета* (виж признаците *уважение* / *дискурсивна*

дистанция) е различна във всяка една култура, във всеки един език, понякога съществуват различия дори в рамките на един и същ език.

От граматична гледна точка местоимението за учтивост представлява подклас на личното местоимение, като в лингвистичен план изразява социална йерархия. Това местоимение е типично само за определени езици и действия като специална форма за маркиране на вежливостта.

От всички романски езици румънският език притежава най-сложната система на местоимения за вежливост. Това е явление което се появява относително късно (XVI в.) и само в дакорумънския диалект, т.е. на север от Дунав (Rosetti 1978: 538). Формите на местоименията за вежливост (второ и трето лице) произлизат най-често от съкращаването на обръщения за учтивост, от типа на: *domnia ta* „твоя милост” (> *dumneata „mu”*), *domnia lui* „негово величество” (> *dumnealui „moû”*), *domnia voastră* „Ваша милост” (> *dumneavoastră „Vue”*). Терминът *domnia* „господство, власт” е съществително име за учтиво обръщение, а другите компоненти са или лични местоимения в родителен падеж *lui* „негова”, или притежателни местоимения *ta*, „твоя”, *voastră*, „ваша”².

По-нататък ще представим схематично местоименните форми за вежливост в румънския език, а поради факта че те се намират в опозиция с формите за личното местоимение, тук ще включим и тях:

II Лице	Ед. число	Мн. число
Лично местоимение	Tu „Ти”	Voi „Вие”
Местоимение за вежливост	Dumneata „Ти” Dumneavoastră „Вие”	Dumneavoastră „Вие”

III Лице	Ед. число		Мн. число	
	Мъжки род	Женски род	Мъжки род	Женски род
Лично местоимение	El „Той”	Ea „Тя”	Ei „Те”	Ele „Те”
Местоимение за вежливост	Dânsul /Dumnealui „Той”	Dânsa/ Dumneaei „Тя”	Dânşii, Dânsese, Dumnealor „Те”	

В българския език, за разлика от румънския, местоимението за вежливост липсва, но присъстват други морфологични средства за изразяване на вежливост. В българския език формата на личното местоимение за 2 лице множествено число се употребява като форма за вежливост – *Вие*. И притежателните местоимения *Ваш, Ваша, Ваше, Ваши, Ви*, личното местоимение, формата за винителен падеж *Вас* имат същата роля да компенсират липсата на специални местоименни форми за вежливост. Учтивите форми се пишат с

голяма буква, за разлика от местоименията за вежливост в румънския, а употребата им изисква формата на сказуемото да е в множествено число.

Употребата на *Vie*-формата в българския книжовен език се появява през първата половина на XIX в. „под влияние на практика в други съседни и славянски езици, като гръцки, румънски, руски, сръбски, в които пък е било въведено под пряко или косвено влияние на някои западни езици” (Андрейчин 1973: 146). Това явление, непознато в българските диалекти, е специфично за българския книжовен език.

В румънския език при местоименията за вежливост второ лице се различават две степени на вежливост: *tu-dumneata-dumneavoastră*. *Dumneata* отразява семейното уважение, среща се при децата, когато се обръщат към по-възрастни роднини, може да се използва и извън семейството, например, в случай когато по-възрастен човек се обръща към по-млад колега или подчинен. Ако *dumneavoastră* се използва задължително заедно с глагола-сказуемо в множествено число, то *dumneata* може да е придружен с глагол в единствено, но и в множествено число (най-често срещаме първия случай). Тази местоименна форма *dumneata* не се среща в други езици и трудно може да се преведе, както и нейният по-кратък еквивалент, с подчертан фамилиарен характер – *mata*. При превода на тези форми те могат само да се изравнят с *tu* (*ti* в българския). В българския език забелязваме употребата на *ti* почти във всички случаи, когато в румънския се използва *dumneata*, особено в семейната среда. Тук е интересно да подчертаем, че в българското семейство не е типично и обръщението на *Vie*, за разлика от положението в други народи, включително румънския, където е прието, по-млади членове на семейство да се обръщат към по-възрастни роднини с местоименна форма *dumneavoastră* „*Vie*” (например снаха към свекърва или свекър; племенница към леля и т.н.)

Тройният модел за второ лице *tu-dumneata-dumneavoastră* налага с времето една средна степен на вежливостта и за трето лице: *el-dânsul-dumnealui*. По този начин влиза в употреба приблизително отскоро личното местоимение *dânsul* (м.р.) „той” – *dvnsa* (ж.р.) „тя”, което първоначално се смята за регионализъм, а в молдовския поддиалект е вариант за личното местоимение за трето лице, единствено число *el* „той”. В разговорния съвременен език *dânsul* придобива значението „вежливост” по цялата дакорумънска територия³.

И в българския език не е чужда възможността да се изрази вежливост в трето лице. През Възраждането обръщения от типа *негова милост*, *нейна милост* се използват заедно със съчетанията *ваша милост*, *твоя милост*, последните са равни по значение на днешните *Vie*-форми. Днес тези форми се срещат в артистичната среда, като се използват закачливо и изразяват симпатия между хора.

В най-новото издание на академичната *Граматика на румънския език* (2008 г.) са включени и други местоимения за вежливост, които представляват

регионализми или специализирани термини: *mata* (контрахирана форма от *dumneata* „ти“; във фамилиарната реч), *matale*, *mățăluță*, *mățălică* (регионализми и литературни образувания с ироничен нюанс, използвани от писатели като Василе Александри⁴ или Йон Лука Караджале⁵), изрази от типа *Domnia Voastră* („Ваша милост“), явление, което от скоро влезе в езика и което представлява обръщение, възприето от стари текстове. Типични за румънския език са и протоколните специализирани обръщения, които се срещат и в българския език: *Preasfinția voastră*, „Ваше Преосвещенство“, *Majestatea Voastră*, „Ваше Величество“.

В съвременния български език в жива употреба е изразът *Ваше превъзходителство*, който се среща в дипломатията. Други обръщения като *Ваша милост*, *Ваше величество*, *Ваша светлост* представляват историзми (Цанков 1988: 10). Тук трябва да направим забележка, че след завръщането на Симеон Сакскобурготски в България изразът *Ваше величество* се използва отново.

В заключение ще подчертаем, че в съвременния румънски език се разграничават три степени за вежливост:

1. нулева вежливост (използват се личните местоимения, глаголът е в единствено число): *Tu ești student? El este profesor?* „Ти студент ли си?“ „Той професор ли е?“

2. минимална вежливост (използват се местоименните форми *dumneata*, *dânsul/dânsa*, които на български имат за преводен еквивалент отново личното местоимение, както при нулева вежливост *ми*, *мой*, *тя*, а глаголът е в единствено число): *Dumneata ești student? Dânsul este profesor?* „Ти студент ли си?“ „Той професор ли е?“

3. максимална вежливост (употребяват се формите *dumneavoastră*, *dumnealui/dumneaei/dumnealor*, а глаголът за второ лице е в множествено число): *Dumneavoastră sunteți student? Dumnealui este profesor?* „Вие студент ли сте?“ „Той професор ли е?“

За разлика от българския език, в румънския степените на вежливост са маркирани граматично. Съществува, на първо място една специализирана местоименна система, със специални форми за единствено и множествено число, съществуват и различни степени на вежливост, в зависимост от употребата на определена местоименна форма. Възможно е те да бъдат и в зависимост от глагола-сказуемо, който може да бъде в единствено или множествено число.

Прагматиката на вежливостта говори от една страна за *отрицателна вежливост*, която спазва дистанция и е характерна за културата и езиците на Европа, особено романските езици (френски, испански, италиански, румънски) и от друга страна за *положителна вежливост*, интегрираща, която ускорява социалните отношения и води до положителни резултати (американски английски, но и български) (вж. DSL 2005: 393).

Системата на местоименията за вежливост в румънския език се характеризира чрез динамичност, като типично е актуализирането на стари местоименни форми. От тази гледна точка българският език изглежда по-консервативен, неподатлив на изменения. Все пак и в румънския и в българския език, под влиянието на английския, който притежава само една форма за обръщение *you*, често се губят различията между местоимението за вежливост или *Vue*-форма и личното местоимение.

БЕЛЕЖКИ

¹ Баски език разполага със спрежение за вежливост, като има различни глаголни окончания за обръщения за учтивост (вж. DSL 2005: 392).

² Като анализираме етимологията на лексемата *domnie*, в сравнение с други романски езици, забелязваме, че тя се образува от съществителното име *domn* и наставката *-ie*. *Domn* произлиза от латинското *dominus* „господар, владетел”, което е етимона и на друга лексема: *Dumnezeu* „Господ” (<*dominus dies*). Във френския и италианския език, например, еквивалентите на *domnie* са *seigneurie* < *seigneur*+ наст. *-erie* и *signoria* < *signor*+ наст. *-ia*). Тези лексеми стоят в основата на обръщенията за учтивост *votre seigneurie* и *vostra signoria* „Ваша милост”, но не произлизат от *dominus*, а от латинското *senior* „по-голям” (сравнителна степен от прилагателното *senex*). В същото време е интересно да споменем и друг факт от гледна точка на историята на румънския език. Обръщенията за учтивост с компонент *domnia*, чиито контрахирани форми са актуалните местоимения за вежливост в румънския съвременен език са се образували чрез калкиране на изразите от старобългарски език: *господство ми*, *господство ви*, използвани в средновековните канцеларски документи във Влашко и Молдова.

³ В по-старо издание на академичната *Граматика на румънския език* от 1966 г. *densul* влиза в категорията на „други лични местоимения”. В новата академична *Граматика на румънския език* (2008 г.) обаче се забелязва, че това местоимение „често действа в актуалния език като местоимение за вежливост”.

⁴ Василе Александри (1821–1890 г.) – румънски поет, фолклорист, драматург, автор на сатирични комедии.

⁵ Йон Лука Караджале (1852–1912 г.) – румънски класически писател, известен най-вече заради неговите сатирични комедии, които се отличават с хумористичния си стил.

ЛИТЕРАТУРА

Андрейчин 1973: Андрейчин, Л. Езикови тревоги. София.

Иванова 1995: Иванова, К., Ницолова Р. Ние, говорещите хора. София.

Пантелеева 1994: Пантелеева, Х. Граматика на вежливата реч. София.

Сиракова-Сметс 1992: Сиракова-Сметс, Н. Местоименните форми за обръщение ти и Вие в речевия етикет на съвременните българи и холандци. – Съпоставително езикознание, №4.

Цанков 1988: Цанков, К. Речев етикет. София.

DSL 2005: Bidu-Vrânceanu, A., Călărașu, C., Ionescu-Ruxăndoiu, L., Mancaș, M., Pană-Dindelegan, G. Dicționar de științe ale limbii. București.

GA 1966: Gramatica limbii române, coord. Al. Graur, Ed. Academiei, vol. I. București.

GLRI 2008: Gramatica limbii române, I Cuvântul, Ed. Academiei Române. București.

Niculescu 1999: Niculescu, A. Individualitatea limbii române între limbile romanice (III), text revizuit. Cluj.

Rosetti 1978: Rosetti, Al. Istoria limbii române, I. De la origini până în secolul al XVII-lea, ed. a II-a revăzută și adăugită. București.